

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-151>

УДК 331.52

ТРУДОВА ЗАЙНЯТІСТЬ СТУДЕНТІВ: ДОВОЄННІ СТУДІЇ

EMPLOYMENT OF STUDENTS: PRE-WAR STUDIES

Липчук Василь Васильович

член-кореспондент НААН України, доктор економічних наук, професор,
Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6696-6006>

Lypchuk Vasyl

Stepan Gzhytskyi National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv

Зайнятість студентів поза навчальним процесом є багаторічною і особливою практикою для вітчизняного студентства. Контраверсійні підходи до цієї проблематики зі сторони зацікавлених сторін не сприяють прийняттю продуктивних і раціональних рішень. В пропонованій статті розкривається суть і особливості, позитивні і негативні аспекти праці студентів під час навчання у закладі вищої освіти, з'ясовано участь студентства у сучасному вітчизняному ринку праці, розподіл за сферами діяльності, відповідність місця праці спеціальності яку вони здобувають. Розглянуті питання досліджуються на основі проведеного опитування студентів закладів вищої освіти України в довоєнний період. Запропоновано окремі пропозиції щодо вдосконалення процесу вторинної трудової зайнятості студентів ЗВО України – знаходження компромісних рішень, які б задовільнили інтереси всіх учасників в системі: навчальний заклад-студент-підприємство.

Ключові слова: ринок праці, молодь, студентське підприємництво, трудова зайнятість, навчальний процес, заклад вищої освіти.

The employment of students outside the educational process is a long-standing and special practice for the domestic student body, which, unfortunately, has not received sufficient scientific justification. Controversial approaches to this problem on the part of interested parties do not contribute to the adoption of productive and rational decisions. The proposed article the values, priorities and characteristic features of the behavior of students, as a special group of young people, in labor relations, reveals the essence and features, positive and negative aspects of students' work while studying at a higher education institution, the participation of students in the modern domestic labor market, their perception of secondary employment within and outside the framework of the educational process is clarified, the state of their labor is determined employment in view of permanent or temporary work, coordination of these processes with the time of study, distribution by spheres of activity, correspondence of the place of work to the specialty they acquire. The existing differences were evaluated and regularities were established regarding the processes of student employment in terms of year of study and gender, the dependence of the relationship to work during study and employment itself. Separate opinions of respondents on this issue are presented. In the article, the issues under consideration are investigated on the basis of a survey of students of higher education institutions of Ukraine in the pre-war period. Studies have shown the lack of necessary departments in educational institutions that would contribute to the development of student entrepreneurship, deal with the employment of students during their studies, in particular, the inadequacy of the information and communication work of existing institutions. Separate proposals are offered for improving the process of secondary employment of students of higher education institutions of Ukraine – finding compromise solutions that would satisfy the interests of all participants in the system: educational institution-student-enterprise.

Keywords: labor market, young, enterprise, student entrepreneurship, employment, learning process, institution of higher education;

Постановка проблеми. Студентська пора є одним з найкращих та важливих періодів у житті молодої людини, адже він характеризується її високою мобільністю, добрими фізичними кондиціями, прагненням пізнати незві-

дане, формуванням професійних і людських цінностей, які приносять плоди на наступних етапах її життєвого циклу.

Науковці і практики однозначно зауважують, що останніми роками спостерігається

тенденція до абсолютного та відносного збільшення кількості працюючих студентів. Безперечно, що на противагу категорії НЕЕТ, як явищу патологічному, коли молодь не працює і не вчиться [2, с. 57–58], суспільством позитивно сприймається молодь, яка і працює і вчиться.

Проблема трудової зайнятості студентів має як науковий, так і широкий публічний інтерес, дискутується в різних середовищах: академічному, бізнесовому, сімейному. І в кожному випадку ці дискусії зводяться до пошуку за і проти такої зайнятості. Значимість даної проблеми потребує постійного моніторингу та дослідження і, якщо не дозволяє знайти оптимальне, то принаймні заслуговує на найбільш раціональне компромісне рішення.

Потреба в такій публікації зумовлена складністю сьогоденішньої кризової ситуації, зокрема:

- погіршенням матеріального становища родин студентів і зменшенням можливостей фінансової підтримки навчання дітей зі сторони батьків;

- обмеженням мобільності студентів чоловічої статі та замкнутістю на внутрішньому ринку праці;

- переходом на онлайн навчання, збільшення часу, вільного від занять, та можливістю регулювання робочого дня;

- перетворенням ЗВО в нішу для ухилення від мобілізації (національні рекорди за кількістю слухачів на магістерських та докторантських студіях).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика трудової зайнятості студентів знайшла відображення в працях багатьох вітчизняних вчених з педагогіки, соціології, економіки, управління, зокрема, О. Виноградова, Н. Волкової, Л. Малиша, С. Садрицької, О. Черьомухіної. На особливу увагу заслуговують праці О. Олійник, М. Сидорова [3], Н. Федоренко [5], які дають кількісну характеристику розглядуваного явища. Разом з тим, не достатньо досліджуються структурні характеристики процесу студентської зайнятості, а проведені в переважній більшості дослідження здійснені на незначній (переважно вибірковій) сукупності, що не дозволяє з достатньою достовірністю судити про процеси зайнятості студентів під час навчання в закладах вищої освіти,

Мета статті – ознайомити гроно науковців і практиків із ситуацією, пов'язаною із зайнятістю студентів, що може бути підставою прийняття важливих організаційних та, можливо регулятивних, рішень. Основна робоча гіпотеза зводиться до можливості розумного поєднання навчання в закладах вищої освіти і трудової зайнятості студентів¹.

Дослідження проведено методом анкетного комп'ютерного опитування (CAPI)². В опитуванні взяли участь 952 студенти 15 закладів вищої освіти з різних регіонів України

Виклад основного матеріалу дослідження. Молодь є особливою соціальною спільнотою, яка сформувалася в епоху свободи, загального плюралізму, утвердження нових політичних та економічних стандартів, але в умовах економічної та геополітичної нестабільності є найбільш вразливою соціальною групою.

Студентство, як велика соціальна група молоді, в умовах значного дефіциту праці, викликаного мобілізацією та міграцією (заробітковою та вимушеною) стає одним з основних джерел пропозиції праці на ринок зі своїми особливостями, найбільш характерними, що впливають на її поведінку на ринку праці, є:

- найважливішими цінностями для молоді є «свобода», «творчість», «розвага»;

- пріоритет власних інтересів, саморозвитку і самореалізації і, як наслідок, потреба у вільному часі і меншій зайнятості;

- переоцінення власної персони, відповідно посилені вимоги до середовища та складність адаптації в ньому;

- втрата «живого» спілкування через віртуальність навчання, контактів та зв'язків;

- надто оптимістичні та значно менші патерналістичні настрої;

- пріоритет матеріальних та гедоністичних цінностей в порівнянні з духовними, моральними та естетичними цінностями.

Цінності та прагнення сучасної молоді якісно відрізняються від цінностей і прагнень попередніх поколінь. Передумовами такої поведінки насамперед стали всеохоплююча глобалізація в різних сферах, постійні зміни в економічному, політичному та соціальному житті, нестабільність ринкової системи, гостра конкуренція, комп'ютеризація всіх сфер. Сучасна кризова ситуація спровокувала передусім у молодих людей загальну

¹ Словосполучення «здобувач вищої освіти» свідомо замінено на більш звичне для широкого кола читачів «студент».

² Автор висловлює подяку за допомогу в проведенні опитування доценту Шувару Б. І.

нестабільність цінностей, посилення песимістичних, тривожних настроїв.

В залежності від мети перебування у закладі вищої освіти всіх абітурієнтів П. Міклевич поділяє три групи: Першу формують вступники, які прагнуть набути відповідні професії, чому сприяють індустріалізація та ринковий характер освіти, другу – бажаючі отримати знання для реалізації власних бізнес-ідей чи просто ведення бізнесу, третю – слабо мотивовані особи, чисто випадкові, обтяжені різними проблемами особистого чи іншого характеру [7, с. 11]. Саме представники другої групи з огляду на мету їх навчання є потенційними учасниками процесу трудової зайнятості.

Не вдаючись в дискусії щодо понятійного апарату відмітимо, що відповідно до вітчизняного законодавства до зайнятого населення належать «особи, що навчаються за денною формою у загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладах та поєднують навчання з роботою» [4]/ Тобто будь-яка працевлаштованість студентів, безперечно денної форми навчання, є трудовою зайнятістю.

Треба визнати, що зайнятість студентів може бути як в межах, так і поза межами навчального закладу. Перша є малопоширеною, проте достатньо перспективною, зокрема в рамках академічного підприємництва.

Беззаперечним є, що основними, сталими мотивами трудової зайнятості студентів є бажання мати додаткові кошти, фінансова самостійність та складний фінансовий стан в сім'ях, що підтверджується багатьма, зокрема останніми, дослідженнями [3, с. 270]. В процесі дослідження студенти відмічали, що необхідність працевлаштування або додаткового заробітку? зумовлені рядом причин: недостатнє фінансове забезпечення сім'ї, що змушує студентів частково, або ж повністю покривати свої витрати (оплата за навчання,

оплата житла, витрати на харчування, одяг та інше); віддаленість місця навчання від місця постійного проживання, бажання реалізуватися, стати фінансово незалежним від батьків.

Домінуючою серед респондентів є думка, що студенти денної форми навчання в нинішніх соціально-економічних умовах просто змушені поєднувати навчання і роботу, хоча вони по-різному ставляться до трудової зайнятості під час навчання (табл. 1). Наведені дані свідчать про різне відношення студентів до поєднання навчання та роботи, хоча позитивно це оцінюють майже 70% з них. Лише один з 15 студентів сприймає це негативно. Прикро, що майже кожен четвертий студент немає з цього приводу чіткої позиції.. Спостерігається пряма кореляція збільшення питомої ваги позитивного сприйняття праці під час навчання із роком навчання. Достатньо високою вона є серед студентів другого (магістерського) рівня освіти. Характерно, що студенти чоловічої статі (мужчина) більш позитивно ставляться до зайнятості під час навчання (72,1% опитаних), аніж представники жіночої статі (67,4%).

Серед опитаних студентів (табл. 2) працюють лише половина з них, причому постійне місце зайнятості має лише кожен третій респондент. Закономірним є і те, що вища зайнятість спостерігається на старших курсах. Відмітимо, що лише один зі ста студентів веде власний бізнес, переважно в сфері торгівлі та послуг.

Серед постійно працюючих студенти другого рівня освіти складають 64,2% тимчасово працюючих – 58,4%. Частка непрацюючих здобувачів магістерського ступеня складає лише 41,7%. Тривожним є факт, що більше половини студентів не почали жодної праці, тобто не спробували себе в трудовому процесі, хоча китайська мудрість твердить,

Таблиця 1

Ставлення студентів до трудової зайнятості під час навчання, %

Рік навчання	Всього	Ставлення до праці під час навчання		
		позитивне	нейтральне	негативне
1	11,9	8,1	3,2	0,6
2	18,1	12,5	4,0	1,6
3	18,9	12,7	5,1	1,0
4	20,0	13,1	4,8	2,2
5	31,1	23,5	6,3	1,3
Разом	100,0	69,9	23,4	6,7

Джерело: розраховано автором на основі анкетного опитування

Таблиця 2

Структура трудової зайнятості студентів

Рік навчання	Всього	Працюючі студентин		Не працюючі студенти
		постійно	тимчасово	
1	100,0	8,8	26,6	64,6
2	100,0	11,0	29,1	59,9
3	100,0	15,6	28,3	56,1
4	100,0	14,2	32,1	53,7
5	100,0	26,3	41,4	32,3
Разом	100,0	17,0	33,1	49,9

Джерело: розраховано автором на основі анкетного опитування

що „нічого не зрозумієш, якщо сам чогось не зробиш”.

Узагальнюючи літературні джерела, думку респондентів та власний досвід можна визначити ключові позитивні і негативні наслідки вторинної трудової зайнятості студентів. До позитивних варто віднести:

- сприяння професійній інтеграції та самореалізації,
- розвиток комунікаційних компетенцій, розширення сфери спілкування, накопичення соціального досвіду і зв'язків;
- набутий досвід роботи за фахом значною мірою розширює можливості гідного виходу студента на ринок праці;
- формування підприємницьких рис, як самоорганізованість, відповідальність, гнучкість, наполегливість оптимізм, незалежність;
- можливість оцінити правильність вибору професії і при бажанні її змінити.

Серед негативних наслідків трудової зайнятості студентів передусім варто відмітити небезпеку поганого впливу на навчальний процес, на якість навчання, здобуття необхідних фахових знань, компетенцій та умінь, брак часу на відпочинок та надмірне виснаження. Відмітимо, що більшість працюючих студентів сходяться на думці, що чим менше проблем на роботі,

тим більше в навчальному закладі, і навпаки. Дослідження показують, що зайняті трудовою діяльністю студенти позитивніше сприймають працевлаштування підчас навчання у навчальному закладі. Підтвердженням цього є і розрахований коефіцієнт Фехнера, рівний 0,467.

Студенти закладів вищої освіти працюють в різних сферах (рис. 1), але найбільшу частку складають сфери, які потребують менш кваліфікованої робочої сили і динамічно розвиваються: сфера послуг та торгівля. Саме тут зайнято 61,8% постійно та 67,2% тимчасово працюючих студентів.

Студенти прагнуть знайти роботу найчастіше відповідно до набуваної професії, проте лише у 15,8% зайнятих студентів місце праці відповідає спеціальності навчання (табл. 3). Робота, пов'язана зі сферою навчання (постійна чи випадкова), більш поширена серед студентів старших курсів

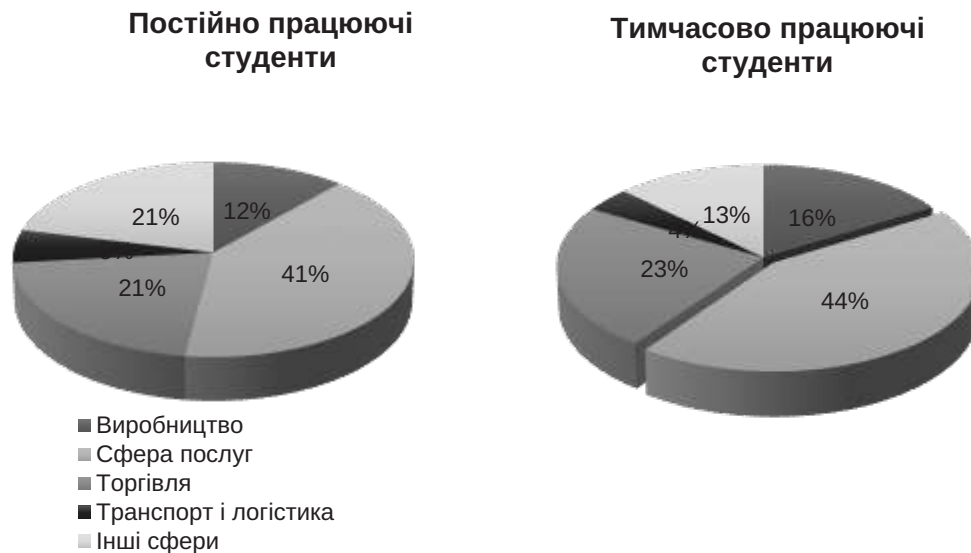
Складна ситуація на ринку праці, брак місця праці для молоді спричиняють, що значна частка студентів не працює за спеціальністю. Повсемісним і цілком закономірним в останні десятиріччя є явище працевлаштування не тільки студентів, але й випускників ЗВО нижче кваліфікації, або за відносно нижчу оплату, що отримало назву «девальва-

Таблиця 3

Відповідність працевлаштування студентів спеціальності навчання

Відповідність місця праці спеціальності навчання	Постійно працюючі студенти	Тимчасово працюючі студенти	Разом
Відповідає	18,0	14,6	15,8
Частково відповідає	52,7	49,6	50,6
Не відповідає	29,3	35,8	33,6
Всього	100,0	100,0	100,0

Джерело: розраховано автором на основі анкетного опитування

Рис. 1. Розподіл працюючих студентів за сферами діяльності

Джерело: побудовано автором на основі анкетного опитування

ції диплому», та веде до «пастки можливостей» [6, с. 61–62]. Однак, треба визнати, що праця студента під час навчання, навіть не за спеціальністю, позитивно сприймається майбутнім роботодавцем [1, с. 694].

Існує достатньо причин, які, крім кризової ситуації, безпосередньо пов'язані з учасниками ринку студентської праці. Зокрема це стосується налагодження тіснішої співпраці освітніх і наукових закладів з суб'єктами підприємництва, формування відповідного інноваційно-наукового співробітництва, системи підтримки науки і освіти, вдосконалення діяльності самих закладів вищої освіти. Щодо останніх, то відсутність в навчальних закладах відповідних інституцій щодо працевлаштування студентів, їх непрофесіоналізм, брак відповідної інформаційно-комунікаційної діяльності є одним з важливих бар'єрів, гальмуючих не тільки працевлаштування, але і підприємницьку активність студентів. Дослідження показують, що лише кожен третій студент обізнаний з існуванням в закладі вищої освіти інституції, яка б займалася

працевлаштуванням студентів, кожен другий – взагалі вперше чує про таку інституцію. Цілком очевидно, що значних змін потребують і інші аспекти навчального процесу у закладах вищої освіти

Висновки. В умовах складної ситуації на ринку студенти є важливим джерелом формування пропозиції робочої сили. Зайнятість студента в поєднанні з навчанням є корисним явищем як для роботодавців, так і для самого студента та навчального закладу. Але цей процес потребує знаходження розумного рішення. В тріаді: навчальний заклад - підприємство – студент, кожен має піти на компроміс, не ущемляючи власні інтереси, а співпрацюючи на засадах партнерства.

Розглядувана проблематика потребує дальших досліджень, зокрема щодо з'ясування мотивів, проблем та передбачуваних змін в навчанні, способів пошуку праці, узгодження програм і процесу навчання у вузах для набуття відповідних компетенцій, зокрема в напрямку здобуття підприємницьких навиків і хисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Качан Г. М. Управління вторинною зайнятістю молоді України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип 10. С. 693–696.
2. Липчук В. В. NEET – соціально-економічне явище. *Економіка України*. 2020. № 1 (698). С. 56–67. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.01.056>
3. Олійник О. В., Сидоров М. В., Мраморнова О. М. Працюючі студенти: характер роботи та його чинники. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Зб. наук праць*. Харків. 2015. Вип. 21. С. 267–273.

4. Про зайнятість населення. Закон України від 5 липня 2012 р. № 5067-VI. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5067-17/page3> (дата звернення: 16.11.2023).
5. Федоренко Н. І. Особливості взаємодії і сприйняття працюючих студентів роботодавцями. *Грані*, 2015. № 2 (118). С. 105–110.
6. Melosik Z. Uniwersytet i społeczeństwo. Kraków : Oficyna Wydawnicza "Impuls", 2009. 156 p.
7. Mikiewicz P. Uzawodowienie studiów wyższych. *Niezbędnik akademicki*. 2017. Nr 1. P. 10-13.
8. Pawlina K. Co słyhać u młodzieży. Warszawa : Wydawnictwo Sióstr Loretanek, 2019. 63 p.

REFERENCES:

1. Kachan H. M. (2016) Upravlinnia vtorynnoiu zainiatistiu molodi Ukrainy [Management of secondary employment of youth of Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. Vypusk 10, pp. 693–696 [in Ukrainian].
2. Lypchuk V.V. (2020) NEET – sotsialno-ekonomichne yavyshe [NEET – a new socio-economic fakt]. *Ekonomika Ukrainy*. № 1 (698), pp. 56–67. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.01.056> [in Ukrainian].
3. Oliinyk O. V., Sydorov M.V.-S., Mramornova O. M. (2015). Pratsiuiuchi studenty: kharakter roboty ta yoho chynnyky [Working students: nature of work and its factors]. *Metodolohiia, teoriia ta praktyka sotsiologichnoho analizu suchasnoho suspilstva: Zb. nauk prats*. Vyp. 21. Kharkiv, pp. 267–273 [in Ukrainian].
4. Pro zainiatist naselennia. Zakon Ukrainy vid 5 lypnia 2012 r. No 5067-VI [About employment of the population. Law of Ukraine dated July 5, 2012 No. 5067-VI] *Verkhovna Rada Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5067-17/page3> [in Ukrainian].
5. Fedorenko N. I. (2015) Osoblyvosti vzaiemodii i spryniattia pratsiuiuchykh studentiv robotodavtsiamy [Peculiarities of interaction and perception of working students by employers]. *Hrani*, № 2 (118), pp. 105–110 [in Ukrainian].
6. Melosik Z. [2009] Uniwersytet i społeczeństwo [University and society]. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls". 156 p. [in Poland].
7. Mikiewicz P. (2017) Uzawodowienie studiów wyższych [Professionalization of higher education]. *Niezbędnik akademicki*. Nr 1, pp. 10–13 [in Poland].
8. Pawlina K. (2019) Co słyhać u młodzieży [What's going on with young people]. Warszawa: Wydawnictwo Sióstr Loretanek, 2019. 63 p. [in Poland].